

Godsdienst? Lekker belangrijk!

*Monique van Dijk-Groeneboer**

Achtergrond bij het thema Jongeren en religie

Secularisatie lijkt een centraal thema te zijn voor de schets van de plek van religie in Nederland de laatste decennia. Religie lijkt steeds minder van betekenis, zeker wanneer we dit bekijken vanuit de aanhang van de grote wereldreligies, en in Nederland dan met name van de christelijke kerken. In diverse onderzoeken van godsdienstsociologen¹ zijn bijvoorbeeld overzichten te vinden van dalende kerkgangcijfers en een verminderd aantal kerkleden. Mensen zoeken zichzelf een religie met elementen uit verschillende wereldgodsdiensten en vullen die aan tot hun eigen pakket van spiritualiteit, zo stellen anderen, en vragen zich af of religie wel afneemt en of er wel sprake is van secularisatie. De discussie² hierover zal nooit eindigen en we willen die in dit artikel verder niet voeren. Wel is relevant dat we ons daarmee dus kunnen en moeten afvragen hoe het staat met de secularisatie bij jongeren. Dat brengt ons bij de vraag welke rol religie in het leven van jongeren anno 2008 speelt. Een definiëring van dit concept is moeilijk, en meestal wordt gekeken naar kerkelijke of breder religieuze activiteiten van mensen.

Inleiding op het onderzoek *Jongeren en zingeving 2008*

In 2008 is in de media veel aandacht voor religie. De film van Geert Wilders is daarvoor een belangrijke input en ook conflicten in probleemwijken worden regelmatig gekoppeld aan verschillen in religieuze achtergrond; religie is meestal op een negatieve manier in het nieuws. Maar is uit deze media-aandacht af te leiden dat religie meer 'in' is? En hoe is dat het geval bij jongeren in deze tijd? Dat is het centrale onderzoeksthema van Jacques Maas, Hans van den Bosch en ondergetekende, allen werkzaam aan de Faculteit voor Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg te Utrecht. Hier is reeds een traditie van tien jaar waarin iedere vijf jaar³ enquêtes worden gehouden onder

* Dr. Monique van Dijk-Groeneboer is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de Universiteit van Tilburg, Faculteit Katholieke Theologie.

HAVO- en VWO-scholieren op katholieke middelbare scholen in Nederland (in 2008 dus voor de derde keer).⁴ Centrale vraag hierbij is in elk onderzoek in dit kader: ‘Hoe zijn jongeren bezig op het terrein van religie, geloof, levensbeschouwing en zingeving?’ Een dergelijk overzicht is zinvol; je kunt kijken of er veranderingen zijn in tien jaar, of religie meer belangrijk lijkt te worden of juist niet, enzovoort. Het zullen cijfers zijn die misschien in eerste instantie niet veel stof zullen doen opwaaien; de kerkgang is niet toegenomen en de jongeren zijn niet asociaal geworden in tien jaar. We hebben nieuwe vragen toegevoegd aan de enquête van 2008, die gaan over inspiratiefiguren, zorgen van jongeren en hun vrije tijdsbesteding. Ook hebben we – binnen de marges van onze opzet – uitgebreider gevraagd naar de eigen taal van de scholieren; welke woorden gebruiken ze zélf voor geloof, religie, zingeving?

Een belangrijke vraag die bij het opzetten van een dergelijk onderzoek hoort, is: hoe kun je dat dan onderzoeken? Zo eenvoudig blijkt dat niet te zijn. Vragen als “ga je naar de kerk”, en “lees je wel eens in de bijbel”, zijn voor ons onderzoekers ‘normaal’, maar zijn tegelijk een erfgoed van de ons vertrouwde, traditionele christelijke leefwereld. We willen dat soort dingen nu eenmaal graag weten, maar vinden jongeren dat ook belangrijk als zij over geloof of zingeving nadenken? Vermoedelijk niet. We kunnen ons goed voorstellen dat deze groep jongeren, mensen van wie de ouders al niet eens meer de kerk hebben verlaten maar haar nog slechts in de marge kennen, dat totaal niet relevant vinden. ‘Lekker belangrijk’ zullen jongeren wellicht zeggen, vandaar ook de titel van dit artikel.⁵ We trappen daarmee een beetje in een valkuil door met een christelijk georiënteerde vragenlijst te werken.

Onlangs verscheen het boek *Bricolage en bezieling* (Ton Zondervan 2008)⁶ waarin deze manier van onderzoek wordt toegedicht dat het impliciet de klasieke secularisatiethese reproduceert: afname van religie bij toename van de modernisering. En inderdaad dat gedeelte van ons onderzoek zal ook laten zien dat jongeren minder deelnemen aan kerkelijke praktijken en de kerk steeds minder relevant vinden voor (hun) geloof. Het gaat hier om institutionele vormen van religie en bijbehorende activiteiten. Toch wilden we omwille van de vergelijkbaarheid van het onderzoek met vijf en tien jaar geleden, dat deel van ons onderzoek weer op deze manier uitvoeren. We zullen zien dat jongeren zoekers zijn, zoals veel onderzoek laat zien. Janssen beschrijft dat als volgt: “de jongeren zijn gretig om te geloven maar hebben een afkeer ergens bij te horen, (...) om te vinden”.⁷ In hetzelfde boek van Zondervan worden theologische professionals aan het woord gelaten die zelf werken met jonge mensen. Daarin worden hun religieuze vragen en verlangens geschetst buiten de traditionele en institutionele kaders, zoals in muziek op je MP3-speler, *gaming*

op internet en meditatie. Luisteren naar de jongeren zelf vervult een belangrijke leemte in theologisch en godsdienstsociologisch onderzoek op het terrein van jongeren en religie. Daar zijn Jacques Maas, Hans van den Bosch en ik nu nog niet aan toe gekomen. Wel hebben we vragen opgenomen als: Wat houd je bezig? Waar maak je je zorgen om? Wie vind jij belangrijk in je leven als voorbeeld? Dat is een nieuw stuk in onze enquête, en zeker de moeite waard. Het zijn deels vragen die in een eerder onderzoek van Elpine de Boer⁸ zijn gebruikt en die door jongeren zelf zijn ontwikkeld. In dit artikel zullen we enkele hoofdlijnen van dit kwantitatieve gedeelte presenteren.

Een volgend deel in ons onderzoek betreft de gestelde open vraag: 'Welke woorden gebruik jij voor ...' De analyse hiervan levert interessante zaken op. We komen dan iets meer te weten over welke begrippen door jongeren zelf worden gebruikt voor datgene wat wij zo graag willen weten en waar we zelf de 'oude', traditionele woorden voor gebruiken. Respect hebben voor elkaar, genieten van het leven, zijn belangrijke gemeenschappelijke waarden onder middelbare scholieren. Als we deze taal wat meer gaan kennen, kan in de catechese misschien ook daarbij worden aangesloten en het levensverhaal van jongeren worden gekoppeld aan de traditionele kennis in een taal waarin men elkaar verstaat. In dit artikel zullen we ook van dit kwalitatieve gedeelte enkele eerste conclusies laten zien.

Jongere zijn in 2008

In diverse sociologische onderzoeken (o.a. Becker, Stoffels⁹) worden generaties beschreven, die als verklaringsmodel functioneren voor gedrag van mensen. Reeds Karl Mannheim stelde vast dat de jeugdperiode als geheel een belangrijke rol speelt, omdat daarin persoonlijke houdingen, verwachtingen en perspectieven vorm krijgen. Met name belangrijke gebeurtenissen in die levensfase hebben veel invloed op de generatie. Onderscheid wordt dan ook gemaakt in generaties die jong zijn rond een bepaalde periode, waarbij overigens niet een echt vast tijdsbestek is aan te geven en de lijnen niet zo scherp zijn tussen generaties als soms wordt aangegeven. Zo wordt de generatie die tijdens haar jeugd de Tweede Wereldoorlog heeft meegemaakt de 'stille generatie' genoemd¹⁰ en de jeugd van de jaren zestig van de vorige eeuw de protestgeneratie (waarin onder meer de seksuele revolutie een grote rol speelde). De jongeren die opgroeiden in de economische depressie van de jaren tachtig wordt de generatie X (ook wel Nix) genoemd, de verloren generatie.

De jongeren van nu, kinderen van de hiervoor genoemde generatie X, lijken niet gemakkelijk te vatten in een goede term. *Generation Y*¹¹ en generatie Einstein¹² komen voor. Deze laatste term wordt met name gevormd door “het ontstaan van de 24/7¹³ vercommercialiseerde informatiemaatschappij waarbij commercie en internet de peilers zijn waarop onze wereld draait” (citaat uit *Generatie Einstein* p. 14). “De overrompelende keuzevrijheid en oppervlakkigheid van de consumptiemaatschappij waar hun ouders tegen aan liepen, is voor de generatie Einstein nu eenmaal zoals de wereld in elkaar zit. (...) Ze vragen zich vooral af hoe ze deze maatschappij naar hun hand zouden kunnen zetten. (...) Ook het bij elkaar zappen van een identiteit en persoonlijkheid is voor de huidige generatie jongeren een bizarre gedachte. Er is wel veel te koop, maar je identiteit heeft met heel andere zaken te maken: je afkomst, je geschiedenis, de manier waarop je omgaat met anderen, met oprecht gevoelde verlangens en emoties. Authenticiteit is de centrale waarde in het leven van generatie Einstein” (idem p. 17).

We willen met onze gegevens bekijken of we hier elementen van herkennen. Op het gebied van religie zouden we dan namelijk een op zijn retour zijn moeten kunnen zien van het zappedrag van jongeren. Dat zou namelijk betekenen dat ook het geloof niet meer bij elkaar wordt gesprokkeld/gebricoleerd, maar dat men op zoek gaat naar het authentieke in een geloof bijvoorbeeld. “Zonder een collectief kader word je overdonderd door alle keuzemogelijkheden en verdrink je uiteindelijk in je vrijheid. Geen vrijheid zonder verbondenheid” (idem p. 18): weer meer aandacht en interesse voor gemeenschap wellicht?

Uiteraard is in de leefwereld van de jongeren de globalisering merkbaar en het feit dat via de moderne media de hele wereld ook binnen handbereik bij je thuis is. Hoe gewoon de jongeren van nu dit ook vinden; het betekent wel dat je voortdurend kunt beseffen dat de wereld voor je open ligt, dat je contact kunt maken met wie je wilt, waar en wanneer je wilt. Dat specifieke van de huidige generatie jongeren willen we proberen meer in te kleuren met ons onderzoek. Een vraag die dit naar boven hoopt te brengen is dan: wat is de invloed van voor deze generatie specifieke gebeurtenissen als 9/11, de tsunami, de moord op Pim Fortuyn en Theo van Gogh...?

We beginnen ons onderzoek echter met algemene achtergrondvragen als de godsdienstigheid van de jongeren (verdeeld naar religieuze achtergrond), schoolkeuze, levensdoelen, religieuze activiteiten en godsbeelden. Dit doen we mede om de gegevens in de tijd te kunnen vergelijken; zijn er verschuivingen in vijf en tien jaar tijd in de godsdienstigheid en de dingen die zij belangrijk vinden in hun leven? Dit is bij uitstek mogelijk wanneer we kwantitatieve

gegevens – in alle drie de onderzoeken met dezelfde vragen gesteld – naast elkaar kunnen leggen door de tijd heen. Daarna zullen we de kwalitatieve gegevens presenteren die voortkomen uit de open vraag die we de leerlingen hebben voorgelegd (voor zover deze tot nu toe zijn verwerkt).

Onderzoeksdeel I Kwantitatieve gedeelte

Allereerst willen we enkele *highlights* van het kwantitatieve deel van het FKT-onderzoek onder leerlingen van katholieke middelbare scholen laten zien.¹⁴ Dit betreft, zoals reeds gesteld, gegevens uit het derde onderzoek in tien jaar. Het gaat steeds om enquêtes die zijn gehouden onder HAVO- en VWO-scholieren op katholieke middelbare scholen in Nederland. Centrale vraag hierbij is ‘Hoe zijn jongeren bezig op het terrein van religie, geloof, levensbeschouwing en zingeving?’

In het onderzoek van 2008 hebben we 2050 leerlingen geënquêteerd, verdeeld over 13 katholieke middelbare scholen in heel Nederland. De leeftijd varieert van 15 tot 18 jaar. Er deden bijna even veel jongens als meisjes mee, en de scholen liggen door heel Nederland verspreid, wat betekent dat het gezien mag worden als een redelijke afspiegeling van katholieke middelbare HAVO- en VWO-scholen.

We hebben hen eerst gevraagd naar de reden voor hun schoolkeuze, en de belangrijkste blijkt te zijn dat deze ‘goed bekend stond’, daarop volgde de sfeer, de afstand en het feit dat er vrienden op zaten. De religieuze identiteit heeft slechts bij 3% van de leerlingen (ook) meegespeeld. De religieuze achtergrond van de leerlingen (antwoord op de vraag ‘Geef aan tot welke kerk of religie je behoort’) is als volgt verdeeld:

Tabel 1: Religieuze achtergrond (N=2028)

Rooms katholiek	40,2%	(815)
Hervormd	4,2%	(86)
Gereformeerd	3,8%	(77)
Anders christelijk	4,2%	(85)
Islam	2,6%	(53)
Boeddhisme	0,5%	(10)
Hindoeïsme	0,6%	(13)
Andere godsdienst	1,1%	(22)
Geen lid van kerk of religie	42,8%	(867)

Vergelijking met de scholen die ook in 1997 meededen laat zien dat het percentage katholieke leerlingen daarop met 12% is afgenomen.

Levensdoelen

Als eerste inhoudelijke vraag leggen we de leerlingen een reeks met levensdoelen voor, die mensen in hun leven belangrijk kunnen vinden. De scholieren wordt vervolgens gevraagd bij elk item aan te geven of ze deze 'heel onbelangrijk', 'onbelangrijk', 'niet belangrijk, niet onbelangrijk', 'belangrijk' of 'heel belangrijk' vinden.

De 'top 3' van levensdoelen (de leerlingen scoorden deze met 'belangrijk' of 'heel belangrijk') is in dit onderzoek:

Tabel 2: Levensdoelen Top 3 (N=2046)

Vrij en onafhankelijk zijn	95%	(1945)
Gelukkige relatie hebben	93%	(1904)
Een goed mens zijn	89%	(1812)

Dit verschilt nauwelijks met vijf of tien jaar geleden. In 2002 was de top drie: Van het leven genieten (98%), Vrij en onafhankelijk zijn (97%), en Gelukkige relatie hebben (95%). En in 1997 was dit: Van het leven genieten (98%), Vrij en onafhankelijk zijn (97%) en Seksualiteit beleven (95%).

Wanneer we de religieuze achtergrond van leerlingen met deze Top 3 combineren, kunnen we de volgende conclusies trekken. Hierbij zijn de categorieën 'hervormd', 'gereformeerd' en 'andere christelijke kerk' samengevoegd tot de categorie protestant, wat uiteraard een onterechte vereenvoudiging is, maar wel in staat stelt de groepen beter met elkaar te vergelijken.

Tabel 3: Levensdoelen Top 3 verdeeld naar religieuze achtergrond

	Rooms katholiek	Protestant	Islam	Geen godsdienst	totaal (N)
Vrij en onafhankelijk zijn	96%	90%	75%	97%	1945
Een gelukkige relatie hebben	95%	97%	83%	91%	1904
Een goed mens zijn	95%	92%	77%	86%	1812
Totaal (N)	815	248	53	867	2028

Deze tabel dient als volgt gelezen te worden. Van alle leerlingen die zich rooms-katholiek noemen, vindt 96% 'vrij en onafhankelijk zijn' belangrijk. Van alle leerlingen die zich protestant noemen, vindt 90% 'vrij en onafhankelijk zijn' belangrijk, van alle leerlingen die zich moslim noemen, vindt 75% 'vrij en onafhankelijk zijn' belangrijk en van alle leerlingen die geen godsdienst zeggen te hebben vindt 97% 'vrij en onafhankelijk zijn' belangrijk.

Voor dit soort splitsingen naar groepen is het van belang voortdurend te beseffen dat het om katholieke middelbare scholen gaat, en om een relatief laag aantal islamitische leerlingen (N=1983, waarvan 815 RK, 248 PC, 53 islam, 867 geen). Dit om te voorkomen dat wordt gesuggereerd dat het hier om generaliseerbare groepen zou gaan!

De drie levensdoelen die het minst vaak zijn aangekruist als belangrijk of heel belangrijk, zijn de variabelen die iets met geloof of God te maken hebben.

We noemen het maar de Min 3:

Tabel 4: Levensdoelen Min 3

	Belangrijk gevonden door:	
Geloof hebben	26%	(533)
Vertrouwen in God	19%	(384)
Leven begeleid door God	13%	(267)

Laten we ook deze variabelen eens kruisen met religieuze achtergrond om te bekijken of de religieuze achtergrond van de leerlingen een rol speelt bij het belang dat zij hechten aan deze geloofsgerelateerde levensdoelen.

Tabel 5: Levensdoelen Min 3 verdeeld naar religieuze achtergrond

	Rooms katholiek	Protestant	Islam	Geen godsdienst	totaal (N)
Geloof hebben	30%	56%	77%	10%	533
Vertrouwen in God hebben	20%	54%	75%	3%	384
Een leven begeleid door God	11%	48%	68%	2%	267
Totaal (N)	815	248	53	867	2028

Uit dit overzicht blijkt dat 77% van de islamitische leerlingen 'geloof hebben' belangrijk vindt, en 56% van de protestante leerlingen en 30% van de katholieke leerlingen. 'Vertrouwen in God' en 'een leven begeleid door God' laten een vergelijkbare volgorde zien; de islamitische leerlingen kruisen alle

geloofsgerelateerde levensdoelen het vaakst aan als belangrijk, dan volgen de protestante leerlingen en dan de katholieke leerlingen.

Religieuze activiteiten

Uiteraard willen we meer precies weten welke religieuze activiteiten de leerlingen hebben.

Allereerst is dat de kerkgang; 'Ga je naar de kerk?' wordt door de leerlingen door 7% beantwoord met vaak of regelmatig, 18% af en toe en 75% zelden of nooit (N=resp. 145, 365 en 1523). Van alle leerlingen die zich katholiek noemen (N=815) gaat 5% vaak of regelmatig, van de protestante leerlingen (N=248) gaat 37% vaak of regelmatig en van de islamitische leerlingen (N=53) gaat 4% vaak of regelmatig (waarbij niet duidelijk is of het in dit laatste geval om de moskee of de kerk gaat). Dit cijfer was vijf en tien jaar geleden overigens ietwat lager.

Een tiende deel van de scholieren geeft aan dat ze thuis vaak of regelmatig praten over religie of godsdienst. De religieuze achtergrond maakt hierin duidelijk verschil. Van de katholieke leerlingen geeft 18% aan dat er thuis vaak of regelmatig over godsdienst en geloof wordt gepraat, van de protestante leerlingen is dat 54% en van de islamitische leerlingen is dat 58%.

Van alle leerlingen leest 4% vaak of regelmatig in de bijbel. Van alle leerlingen die zich RK noemen leest 1% vaak of regelmatig, PC: 23% en islam: 10% (waarbij het voor de laatste groep wederom onduidelijk is of ze hier de koran mee bedoelen of de bijbel).

Een bijzondere activiteit in dit rijtje van religieuze activiteiten is het bidden. Wederom hebben we de vraag gesteld 'Bid je?', waarop 15% (297) met 'vaak' of 'regelmatig' antwoordt. Opnieuw is er duidelijk verschil in religieuze achtergrond bij deze variabele. Van alle katholieke leerlingen bidt 15% vaak of regelmatig, van alle protestante leerlingen 51% en van alle islamitische leerlingen eveneens 51%. De meeste leerlingen bidden 's avonds, als ze verdrietig zijn, bij het eten of als ze bang zijn. Sommigen bidden als ze dankbaar zijn en heel soms als ze blij zijn.

Godsbeelden

We hebben de leerlingen een lijst voorgelegd met godsbeelden, met daarbij de vraag aan te geven op een vijfpuntsschaal in hoeverre men het eens is met de

uitspraak. Het overzicht van de Top 3 van uitspraken waarmee men het ‘eens’ of ‘helemaal eens’ is:

Tabel 6: Godsbeelden Top 3

Er bestaat iets hogers wat we niet in woorden kunnen vatten	46%	(924)
Er is een groter geheel waarvan wij deel uitmaken	45%	(907)
Er bestaat een hogere macht	40%	(791)

We zien dat de hoogst scorende antwoorden op godsbeelden de vage items zijn, die we makkelijk onder het ‘ietsisme’ zouden kunnen schuiven. De meer christelijke godsbeelden scoren wederom – net als 5 en 10 jaar geleden – laag (% dat het met de uitspraak eens of helemaal eens is):

Tabel 7: Christelijke godsbeelden

God is voor mij ‘de God van de bijbel’	22%	(446)
Er is een God die zich in Jezus Christus heeft doen kennen	16%	(317)
Er bestaat een God wiens rijk komende is	12%	(239)

Het is interessant deze cijfers te vergelijken met het item

Er bestaat een hogere macht maar dit is iets anders dan de christelijke God	25%	(494)
---	-----	-------

Dit cijfer is overigens bijna 10 procent lager dan vijf en tien jaar geleden!

Zo blijkt voor leerlingen een God die zich in Jezus Christus heeft doen kennen nauwelijks waar, hetzelfde geldt voor een God wiens rijk komende is.

Toch wordt het beeld niet scherper met de keuze voor een hogere macht anders dan de christelijke God. De leerlingen zijn überhaupt dus niet zo uitgesproken in hoe zij God zien, God lijkt geen rol voor hen te hebben.

Dat beamen de antwoorden op vragen als:

Tabel 8: Religiositeit en geloof; zelfbeschrijving

Noem je jezelf religieus?	14% ja	(289)
Weet je precies waarin je gelooft?	46% ja	(931)
Wil je geloven maar kan je het niet?	10% ja	(209)

De leerlingen lijken dus redelijk te weten waarin zij geloven, noemen zich niet religieus en hebben ook geen behoefte te kunnen geloven; met andere woorden: ze ervaren geen onvermogen te kunnen geloven. Ook hier maakt de

religieuze achtergrond van de scholieren overigens een verschil. Van alle leerlingen die zich katholiek noemen, noemt 13% zich religieus, van protestante leerlingen noemt 44% zich religieus en van islamitische leerlingen: 63%! Op het item 'God is belangrijk voor mij' antwoordt slechts 14% met ja.

Maar liefst 90% van de leerlingen is het oneens of helemaal oneens met de uitspraak dat je gelovige mensen alleen in de kerk aantreft, en 86% vindt dat je ook kunt geloven zonder naar de kerk te gaan. Net als in het onderzoek van vijf jaar geleden is de meerderheid van mening dat God, geloven, christen-zijn, religie en kerk los van elkaar (kunnen) staan.

Aan het eind van dit gedeelte zetten we de conclusies op een rij die ons zicht geven op ons onderzoeksdoel: hoe jongeren bezig zijn met religie, geloof, levensbeschouwing en zingeving. Geloofsgerelateerde waarden worden uit de rij levensdoelen die is voorgelegd relatief het minst vaak belangrijk gevonden, hoewel iets meer belangrijk dan vijf jaar geleden. De leerlingen gaan nauwelijks naar de kerk, waarbij de protestante leerlingen een uitzondering vormen. Bij protestante en islamitische leerlingen wordt thuis vaak of regelmatig over godsdienst en geloof gesproken, en zij bidden ook vaker dan katholieke leerlingen.

Christelijke godsbeelden scoren bij de leerlingen laag, en geloof is niet belangrijk voor hen. Ze noemen zichzelf niet religieus, waarbij wederom protestante en islamitische leerlingen vaker ja antwoorden.

De scholieren geven aan dat ze wel weten waarin ze geloven en ervaren geen onvermogen daartoe. Geloven, christen-zijn en kerk staan, zoals gezegd, voor de leerlingen los van elkaar. Toch wordt, zoals we al eerder stelden, wel gezegd dat er in de samenleving een opleving van religie, met name van spiritualiteit te proeven is, hoewel deze uitspraak nog nergens hard is gemaakt in onderzoek. Kunnen wij bij deze jongeren, die dus met kerk en christelijke godsbeelden nauwelijks iets hebben, iets waarnemen van gevoeligheid voor religie, voor spiritualiteit? Dat gaan we in het volgende deel nader bekijken.

Onderzoeksdeel II Kwalitatieve gedeelte

Denkend aan de geschetste generatie Einstein of *generation Y* hebben we jongeren ook willen vragen hoe zij de maatschappij op het moment beleven. Dit vooral omdat de moderne samenleving door oudere mensen vaak als een turbulente tijd wordt ervaren en we benieuwd zijn of de generatie die geen andere tijd dan deze kent, dat ook zo beoordeelt. Tegelijk, zie onze inleiding,

omdat deze jongeren geen andere tijd dan deze kennen, ervaren zij gebeurtenissen heel anders zonder een dergelijke vergelijking, zonder gedachten aan verandering met vroeger en dergelijke. Uit ons onderzoek blijkt dat op deze jongeren wel gebeurtenissen in de wereld als 9/11, de moorden op Pim Fortuyn en Theo van Gogh, en het actuele politieke debat dat hieruit voortvloeit veel indruk maken (43% zegt veel indruk, 45% redelijk). Bij 7% speelt dit voorts heel erg een rol in het nadenken over geloof en de zin van het leven, bij 34% een beetje. 40% van de jongeren geeft aan met andere mensen in de omgeving te praten over zaken als geloof en de zin van het leven. Ouders worden het meest genoemd als gesprekspartner en daarna komen vrienden. Dit is ook opvallend voor deze generatie; geen afzetten tegen ouders. Religieuze leiders of voorgangers in de kerk worden nauwelijks als inspirator noch gesprekspartner genoemd.

Om de jongeren meer zelf aan het woord te laten hebben we hen aan het eind van de enquête de volgende open vraag voorgelegd:

Omschrijf hieronder in je eigen woorden wat jij in jouw leven belangrijk vindt op het gebied van religie, geloof, zingeving, kerk en levensbeschouwing.

Deze werkelijk 'open vraag' leverde een waaier van antwoorden op. In de verwerking tot nu toe zijn 1338 (van de 2050) antwoorden opgenomen. De vraag is buitengewoon ongelijkwaardig beantwoord. Het varieert van één woord ('niks', 'geen' of 'alles') tot een halve pagina uitgeschreven tekst. In een aantal antwoorden klinkt een zekere verveeldheid door. Na zoveel vragen nog een open vraag is voor sommigen een brug te ver 'kijk maar naar mijn antwoorden', 'zie de andere vragen', 'weet je het nou nog niet, godverdomme' e.d. Een waaier van antwoorden dus waarop niet eenvoudig greep te krijgen is.¹⁵

Opvallend is een grote groep die we theïsten kunnen noemen: een groot aantal jongeren noemt als antwoord op deze vraag dat ze geloof, God belangrijk vinden. Daar komen vaak wel nuancerende uitbreidingen bij als 'maar je moet niet doordraven' of 'wereldse dingen zijn ook belangrijk'. We zien hierin eigenlijk een soort tegen-programma. Een voorbeeld van zo'n antwoord:

Ik vind het belangrijk dat je een levensbeschouwing hebt, of dit met religie te maken heeft moet men zelf weten. Ik vind het voor mij belangrijk dat ik geluk vind in mijn manier van leven en dat ik daar niet van afwijk. Ik ga af en toe naar de kerk en ben wel spiritueel bezig maar ik vind niet dat iedereen zo moet leven.

Een ander centraal thema dat we veel aantreffen is respect. Daarbij zitten thema's als 'je mag geloven wat je wilt', 'iedereen moet dat zelf bepalen'. Opvallend is ook de combinatie hierbij van respect met wederom een soort tegenprogramma in de antwoorden: 'zelf geloof ik niet'.

Een voorbeeld van deze categorie antwoorden:

Ik vind dat iedereen voor zichzelf moet bepalen waarin hij gelooft, als je mensen vindt die hetzelfde geloof hebben, prima, zolang je maar respect blijft houden naar mensen die een ander geloof hebben en dat je iedereen in zijn waarde laat.

Uiteraard treffen we ook een grote groep jongeren aan die niets geloven. Hierin plaatsen we antwoorden als 'allemaal onzin' en 'god is geldverspilling, geef het aan greenpeace'. Opvallend daarin is de grote groep die heel kort en gede-cideerd antwoordt met 'niks' of 'niet in geïnteresseerd'.

Twee voorbeelden:

Ik geloof niet dus vind ook niets belangrijk op dat gebied. Vind het wel belangrijk dat je wat weet over alle wereldgodsdiensten.

En:

Ik heb eigenlijk niet zo veel met al die dingen. Het enige wat ik wel belangrijk vindt is met kerst naar de kerk. Maar dat is meer omdat het traditie is dan omdat ik in een god geloof.

Hierbij valt overigens op dat veel van deze antwoorden niet per se negatief geladen zijn, maar meer een soort neutrale houding vertegenwoordigen. Ook bij de wat langere formuleringen zien we veel neutrale, niet/emotie/geladen antwoorden als 'het speelt geen rol in mijn leven'. Ze lijken niet anti, niet pro, zelfs niet een beetje. Het zegt ze gewoon niets, en krijgt dus ook geen betekenis. Dus toch: Godsdienst? Lekker belangrijk?...

Enkele conclusies

Zo zijn in de open antwoorden patronen ontwikkeld, die we hierboven thematisch hebben geduid met 'theïsten', 'respectvollen', 'niets gelovenden', en het vraagt nog veel tijd hierin meer helderheid te krijgen om precies de vraag te kunnen beantwoorden wat jongeren nu belangrijk vinden op het gebied van religie, geloof, levensbeschouwing. Enkele concluderende opmerkingen nu over deze eerste fase van analyse van het kwalitatieve materiaal.

Ieder patroon, elke samenstelling van figuren heeft steeds zijn grenzen, wordt genuanceerd met een soort tegen-programma.

- 1) Het *geloof* dat een grote groep als belangrijk op dit gebied noemt heeft te maken met tegen-programma's zoals: het belang van het wereldlijke, het zoeken naar de balans tussen geloven en leven.
- 2) De *respectvollen* bestaan voor een deel uit niet-gelovigen. Ze vragen in naam van ieders persoonlijke vrijheid respect en acceptatie van de ander, maar zeggen zelf niet te geloven.
Overall klinkt het tegen-programma van 'niet opdringen' door, of positief geformuleerd: laat de ander in zijn waarde.
- 3) De *neutralisten* verkondigen luid en duidelijk 'vrijheid – blijheid', maar met als tegen-programma: voor zover het niet tot excessen leidt als moord en doodslag. Beïnvloeding van buitenaf is uit den boze of dat nu door de kerk dan wel door andere gezagsdragers afgedwongen wordt.

De onderzoeksresultaten gecombineerd

Laten we deze eerste conclusies uit het kwalitatieve materiaal tot slot eens leggen naast datgene wat we hiervoor in de cijfers zagen:

Kerk, geloof, God, christen-zijn en religieus zijn staan volledig los van elkaar, en lijken er niet echt toe te doen voor de jongeren van nu. Het levensdoel 'vrij en onafhankelijk zijn' scoorde het hoogst bij alle scholieren. Het vage, ietsisme in de godsbeelden versterkt dit beeld; de jongeren willen geen geloof, geen religieuze normen en waarden opgelegd krijgen of erdoor begrensd worden. Combineren we dit met het programma en het tegen-programma in de patronen van de open vragen, dan kunnen we ons de volgende gedachtegang voorstellen. Omdat er zoveel te kiezen valt voor deze generatie jongeren, is misschien wel eerst een dergelijke 'kleurloze' fase nodig. En de extremen in of door religie, de excessen van fundamentalisme die voor problemen in de maatschappij zorgen, baren de jongeren blijkbaar zorgen; dat kan niet de oplossing zijn. Vandaar ook het duidelijke thema: respect voor elkaar, je mag wel geloven maar wees je bewust van de grenzen. En vanuit dit wat vage, grijze, ietsistische gebied kunnen jongeren wellicht ineens, onverwacht geraakt worden door geloof of religie. Belangrijk is volgens ons dan de manier waarop het gebeurt door kerkelijke jongerenwerkers. De katholieke wereldjongerendagen, het XNOIZZ Flevofestival, de Vuurdoop in bisdom Rotterdam zijn middelen die blijkbaar werken, die aansluiten op de belevingswereld van een groep jongeren. Dit zijn echter meestal jongeren die de kerk nog wél van

binnen kennen! Maar men kan ervan leren dat dat manieren zijn die blijkbaar werken.

Muziek, uitgaan en de computer zijn de favoriete vrijetijdsbesteding van jongeren, dus het is verstandig daarop aan te sluiten als je als jongerenwerker, -begeleider of -pastor met hen aan de slag wilt.¹⁶ Belangrijk is voor jongeren dat het bezig zijn met geloof of religie wel respectvol gebeurt voor mensen die anders denken. Authentiek vanuit wat je te bieden hebt met elkaar in gesprek gaan, en de ander vrij laten in wat hij of zij ermee doet, niet iets opleggen.

Aanbevelingen voor verder onderzoek

We willen aan het eind dit artikel na genoemde *highlights* van ons onderzoek enkele aanbevelingen doen. Uiteraard gaan we in Utrecht verder met de analyse van het kwalitatieve materiaal, en gaan we dit meer combineren met het kwantitatieve materiaal. Zoals reeds hiervoor genoemd; dit is zeer tijdrovend, maar wordt vervolgd. Daarnaast zijn er ook nog enkele opmerkingen te maken voor toekomstig onderzoek naar 'Jongeren en Religie'. Het zijn met name adviezen aan 'onzelf'; aan onderzoekers op het terrein van godsdienst, religie en zingeving onder jongeren.

We werken al lang met een traditioneel, christelijk-georiënteerd concept van zoeken, wat voor onze ietsisten niet meer zo goed werkt. Misschien moeten we ons meer richten op beeldmateriaal en internet-analyse dan op specifiek christelijke, vanuit het instituut gedachte vragenlijsten.

Ten tweede is het belangrijk meer jongeren op te zoeken op de plekken waar ze zijn, in plaats van hen te bevragen vanuit de kerk of het vak levensbeschouwing op school. Dit omdat er veel meer zinzoekers onder jongeren zijn die kerken en jeugdwerkers informatie kunnen verschaffen over hoe jongeren met religie bezig zijn. Zeker wanneer we wat breder kijken, kunnen we meer zicht op dit zoekgedrag krijgen en kunnen we bijvoorbeeld de kerkelijke werkers (in de brede zin van het woord) handreikingen geven hoe ze hun waardevolle bijdrage aan jongeren kunnen leveren.

Ten derde zou het interessant zijn veel meer vergelijkend onderzoek te doen met moslimjongeren, wat te weinig gebeurt. Daar blijken vergelijkbare processen te spelen (zie bijvoorbeeld het proefschrift *Op zoek naar een 'zuivere' islam* van Martijn de Koning (VU, 21 april 2008) en het is om meerdere redenen relevant hier meer op te focussen dan op de verschillen.

Overigens is dit onderzoek dus gericht op HAVO- en VWO-leerlingen op katholieke middelbare scholen. Een parallel met protestantse, openbare, islamitische

scholen is interessant, evenals onderzoek onder VMBO-scholen. Dit vraagt andere ingangen en bovendien vermoedelijk andere, aangepaste vragen. Daar zijn we nog niet aan toe gekomen, het vraagt wederom tijd en bovendien ook geld. Er blijft gelukkig nog veel te onderzoeken, maar wij zullen als onderzoekers ook nieuwe methoden en technieken moeten ontwikkelen om kans te hebben te vinden wat we zoeken en niet door het gekozen zoek-raster het meest wezenlijke te missen.

Noten

- ¹ Waarvan de meest recente is *God in Nederland*, van Ton Bernts, Gerard Dekker & Joep de Hart (2007) Kampen: Ten Have.
- ² Zie bij voorbeeld de discussie die is gevoerd in dit tijdschrift over het rapport *God in Nederland*, vorige nummer 2008 3 (1).
- ³ Eerder verschenen 'Op zoektocht; levenslang' (2001) en 'Geloof? ff checke!' (2005), waarin respectievelijk data zijn verwerkt uit 1997 en 2002. In dit artikel en in het gelijknamig onderzoeksrapport dat verscheen op 23 mei 2008 worden data gebruikt van weer precies vijf jaar later: 2007.
- ⁴ Deze keuze is op zich altijd pragmatisch geweest: deze leerlingen zijn enigszins in staat dezelfde soort vragen te beantwoorden, met eenzelfde taal en mate van abstrahering bijvoorbeeld. Daarnaast is er vanuit de FKT een makkelijke ingang op deze scholen omdat die tot stand komt via de docenten Godsdienst en levensbeschouwing die bij ons zijn afgestudeerd. Hierdoor is de nonrespons ook nagenoeg nihil.
- ⁵ Zie tevens het gelijknamig onderzoeksrapport dat is verschenen naar aanleiding van het symposium van de Vlaams-Nederlandse werkgroep Godsdienstsociologie op 23 mei 2008.
- ⁶ Zondervan, T (red.), *Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie*, Averbode 2008.
- ⁷ Janssen, J., De jeugd, de religie en de toekomst, in: *Praktische theologie* 2003 (1) pp 3-24.
- ⁸ Elpine de Boer: *Je bent jong en je wilt anders*, Kok: Kampen 2006.
- ⁹ Zie bijvoorbeeld Becker, J. & J. de Hart, m.m.v. Kinda Arnts (2006). *Godsdienstige veranderingen in Nederland. Verschuivingen in de binding met de kerken en de christelijke traditie*. SCP-werkdocument 128, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, en Stoffels, H., Nieuwkomers en nazaten, in: *Religie en Samenleving* 2006 1 (3) pp 121 – 140.
- ¹⁰ idem.
- ¹¹ Savage, S, et al: *Making sense of Generation Y: The World View of 15- to 25-yearolds*, Church House Publishing: London 2006.

- ¹² Boschma, J. & I. Groen, *Generatie Einstein. Slimmer, sneller, socialer: communiceren met jongeren van de 21^e eeuw*, Pearson Education 2006.
- ¹³ De 24-uurseconomie waarbij hoort het lang open zijn van winkels, zeven dagen per week en sommige 24 uur per dag, de internetwereld die alle tijden mogelijk maakt voor communicatie over de hele wereld, en bijvoorbeeld het voortdurend bereikbaar zijn per mobiele telefoon en dergelijke worden in hun geheel 24/7 genoemd.
- ¹⁴ Het volledige tussenrapport *Godsdienst? Lekker belangrijk!* is op 23 mei 2008 verschenen bij de Faculteit voor Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg te Utrecht, en is op te vragen via m.c.h.vandijk@uvt.nl of via de website van de FKT: www.uvt.nl/fkt.
- ¹⁵ Collega Jacques Maas is met de antwoorden op deze open vraag aan de slag gegaan, wat nog in volle gang is. Een eerste gedachtegang rond deze kwalitatieve analyse vindt u hier.
- ¹⁶ Zie bijvoorbeeld de bijdrage van Ton Zondervan in dit tijdschrift en het boek *Bricolage en bezieling* (2008) dat onder zijn redactie is verschenen.

Literatuur

- Becker, J. & J. de Hart, m.m.v. Kinda Arnts (2006),
Godsdienstige veranderingen in Nederland. Verschuivingen in de binding met de kerken en de christelijke traditie. SCP-werkdocument 128, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bernts, Ton, Gerard Dekker & Joep de Hart (2006),
God in Nederland, Kampen: Ten Have 2007.
- Boer, Elpine de (2006),
Je bent jong en je wilt anders, Kampen: Kok.
- Boschma, J. & I. Groen (2006),
Generatie Einstein. Slimmer, sneller en socialer: communiceren met jongeren van de 21ste eeuw, Pearson Education.
- Dijk-Groeneboer, Monique van & Jacques Maas (2001),
Op zoektocht; levenslang, Utrecht: Katholieke Theologische Universiteit Utrecht.
- Dijk-Groeneboer, Monique van & Jacques Maas (2005)
Geloof? ff checke!, Utrecht: Katholieke Theologische Universiteit Utrecht.
- Dijk-Groeneboer, Monique van & Jacques Maas & Hans van den Bosch (2008),
Godsdienst? Lekker belangrijk! Tussenrapport Jongeren en Zingeving, Utrecht: Faculteit voor Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg te Utrecht.

Janssen, J., (2003),

De jeugd, de religie en de toekomst, in: *Praktische theologie*, (1) pp. 3-24.

Koning, M. de (2008),

Op zoek naar een 'zuivere' islam, Amsterdam: Bert Bakker.

Savage, S, et al. (2006),

Making sense of Generation Y: The World View of 15- to 25-yearolds, London: Church House Publishing.

Stoffels, H. (2006),

Nieuwkomers en nazaten, in: *Religie en Samenleving*, jrg. 1, nr. 3, pp. 121 – 140.

Zondervan, T (red.) (2008),

Bricolage en bezieling: Over jongeren, cultuur en religie, Averbode.